

Türkiye Klinikleri

TIP ETİĞİ-HUKUKU-TARİHİ

MEDICAL ETHICS-LAW AND HISTORY

ÖZEL KONULAR/SPECIAL TOPICS

TÜRK-İSLAM TIP TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA KAYNAKLAR RESOURCES IN TURKISH-ISLAMIC MEDICAL HISTORY STUDIES

Editör/Editor: Doç. Dr. Elif GÜLTEKİN

- 1 Antik Çağ Tıp Metinleri Bibliyografyası Rana BABAÇ ÇELEBİ
- 7 Klasik Dönem Hint Tıp Kaynakları ve Günümüze Yansıyan Tercüme ve Çevirileri Mehmet KAVAK
- 11 Dioskorides'in "De Materia Medica" Eserinin Arapça'ya Tercüme Edilen Bir Nüshası Üzerine Değerlendirme Firdevs YILDIZ
- 17 Biyoloji ve Felsefesinin Serencâmı Mustafa YAVUZ
- 22 İslam Tıp Kaynaklarında Kokuyla Tedavi Merve Nur GÜR
- 28 Tabakâtlardan Tabipleri Okumak: Tabakât Literatürüne Dair Genel Bir Değerlendirme Samet ŞENEL
- 34 Fuat Sezgin Tarafından Yayınlanan Eserlerin Tıp Tarihi Çalışmalarına Katkısı Sümeyye BAYBARA, Gürsel AKSOY
- 38 14.-15. Yüzyıl Türkçe Tıp Eserleri Mahmut TOKAÇ
- 47 Osmanlı Tıp Tarihi Çalışmalarında Takvimlerin Kaynak Değeri Üzerine Tespitler (16.-17. Yüzyıl) Gaye DANIŞAN
- 53 Yabancı ve Yerli Kaynakların Kesişiminde Tıbb-ı Cedid Literatürü Esra AKSOY, Elif AKDİN ÖNDER
- 59 Türkiye'deki El Yazması Kütüphanelerinin Tıp Tarihi Araştırmalarında Önemi... Ayşe Nur SONKUR EFE, Necmettin ÇAĞLAR
- 64 Tıp Tarihi Araştırmalarında Osmanlı Arşivinin Yeri Mustafa ÇAKICI
- 71 Erken Cumhuriyet Dönemi Tıp Tarihinin Birinci Elden Kaynakları: Türkiye'nin Sıhhi İctimai Coğrafyası... Elif KÜSKÜ, Fırat KÜSKÜ
- 87 Düsturlarda Sağlık Konulu Yasal Düzenlemeler Ahmet KARAKAYA
- 107 Mekteb-i Tibbiye'den İstanbul Üniversitesi'ne Baki Kalan Kültürel Miras: Koleksiyonlar ve Müzeler Burcu ÖZDEMİR

2024

Biyoloji ve Felsefesinin Serencâmı

The Odyssey of Biology and its Philosophy

Mustafa YAVUZ^a

^aİstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Bilim Tarihi Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Yazışma Adresi/Correspondence:
Mustafa YAVUZ
İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Bilim Tarihi Bölümü,
İstanbul, Türkiye
mustafay007@gmail.com

ÖZET Biyoloji ya da dirimbilim, özellikle yirminci ve yirmi birinci yüzyıllara damgasını vurmuş bir bilimdir. *Canlı varolanları inceleyen bir bilim* olması sebebiyle de konusu, yöntemleri ve kapsamı bakımından diğer tabiat bilimlerinden ayrılmaktadır. Büyük bir ihtimalle önümüzdeki yıllarda ve asırlarda biyolojinin önemi giderek artacaktır. Bu yüzden biyolojinin tarihine ve felsefesine daha çok rağbet gösterileceği de düşünülebilir. Böylece biyoloji tarihine ve biyoloji felsefesine ışık tutacak metotların ortaya koyulması gerektiği açığa çıkar. Bu çalışmada, Aristoteles'in bilgiye bakışından ilham alınarak, biyoloji tarihinde üç farklı bakış önerilmiştir. Bu bakışlar *Ereksiz-Zorunsuz Bakış*, *Adcı-Terimci Bakış* ve *İçerikçi-Bağlamcı Bakış* olarak isimlendirilmiştir. Buna göre, biyolojinin kökleri Aristoteles'e kadar uzatılabilir. Biyolojinin Aristoteles'ten başlatılabilecek bir bilim olduğu ve Aristoteles'in ne ölçüde biyoloji alanında yazdığı eserlerinin sayfa sayısına atıfla gösterilmiştir. Ayrıca Aristoteles ve İbn Sînâ arasındaki entelektüel izdüşüme işaret edilmiştir. Bu işaret İbn Sînâ'nın güncellemeler ve sentezlerle orijinal üretiler yapan bir âlim olduğunun altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Biyoloji; biyoloji tarihi; biyoloji felsefesi; Aristoteles; İbn Sînâ

ABSTRACT Biology, or life science, has particularly marked the twentieth and twenty-first centuries as a discipline. Due to its focus on the study of living entities, it distinguishes itself from other natural sciences in terms of subject matter, methods, and scope. The importance of biology is likely to continue growing in the coming years and centuries, leading to an increased interest in the history and philosophy of biology. Consequently, there is a need to illuminate methods that shed light on the history and philosophy of biology. Drawing inspiration from Aristotle's perspective on knowledge, this study proposes three distinct viewpoints in the history of biology. These perspectives are named the *Nonteleological-Contingent View*, *Nominalistic-Terminologicistic View*, and *Contentual-Contextual View*. Accordingly, the roots of biology can be traced back to Aristotle. It is argued that biology can be considered a science initiated by Aristotle, and the extent of Aristotle's contributions to the field of biology is indicated with references to the page count of his works in this domain. Furthermore, attention is drawn to the intellectual continuity between Aristotle and Ibn Sina (Avicenna), emphasizing Ibn Sina's role as a scholar who produced original works through updates and syntheses.

Keywords: Biology; history of biology; philosophy of biology; Aristotle; Avicenna

Biyoloji, özellikle yirminci ve yirmi birinci yüzyıllara damgasını vuran bir bilimdir. Dirimbilim olarak da bilinen biyoloji terimi *canlıyı inceleyen bilim* anlamında kullanılmaktadır.¹ Farklı disiplinlerin evreni birbirinden ayrık yöntemlerle tanımaya anlamaya ve bazen de anlamlandırmaya çalıştıkları günümüzde, biyolojinin, bir yandan felsefesiyle öte yandan tarihiyle birlikte ele alınması gereği giderek daha belirgin hale gelmektedir. Modern biyolojinin de köken aldığı söylenen on dokuzuncu yüzyıl, *pozitivizm*, *materyalizm*, *nasyonalizm* gibi farklı düşünsel ve bilişsel akımların birbirinin peşi sıra revaç gördüğü, yeni ve modern bilimlerin türe(til)diği bir asırdır. Ancak bazı yazarların görüşüne göre, biyolojinin başlangıcı burada bırakılmayıp,

KAYNAK GÖSTERMEK İÇİN:

Yavuz M. Biyoloji ve felsefesinin serencâmı. Gültekin E, editör. Türk-Islam Tıp Tarihi Araştırmalarında Kaynaklar. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2024. p.17-21.

ilk insana kadar geri götürülebilir.¹ Tam da bu bağlamda, biyolojinin tarihinin nereden başlatılacağı sorusu önem kazanmaktadır. Bunun için biyoloji (ve felsefe) tarihine üç farklı yöntemle ya da bakışla yaklaşmak mümkündür. Makalede ilk kez ele alınacak bu bakışlara ayrı ayrı isimler de verilecektir. Biyoloji tarihine üç bakış günümüzden geçmişe doğru sırasıyla *Ereksiz-Zorunsuz (Nonteleological-Contingent)*, *Adcı-Terimci (Nominalistic-Terminological)* ve *İçerikçi-Bağlamcı (Contentual-Contextual)* olarak adlandırılacaktır. Biyoloji bilimi söz konusu olduğunda, İçerikçi-Bağlamcı Bakış'ın en genel, en bulanık ve en eski bilgiye; Ereksiz-Zorunsuz Bakış'ın ise en keskin, en belirgin ve en yeni bilgiye götüreceği bilinmelidir. **İlkin**, özellikle modern bilim vurgusu yapılarak ve oldukça çağdaş bir düşünceyle biyoloji biliminin başlangıç tarihi ile ilgili görüşler ortaya koyulabilir. Böyle bir bakış, görece daha dar, daha durgun ve daha güçlü görünür. Bu bakışlardan **ikincisi** bir terim olarak biyolojik kelimesinin şimdiki anlamı ile kullanıma ne zaman girdiğine odaklanır. Böylelikle bilimin isminden hareket etmek, kelimenin tarihinin o biliminin tarihi ile paralel olduğu varsayımıyla o bilime yaklaşmak mümkündür. **Üçüncü** bakış ise biyoloji biliminin tanımı ve içeriğinden hareketle geçmişe göz atmak ve tarihi bir soruşturmaya biyoloji biliminin bilgi haznesini doldurmaktır. Böyle bir bakış, görece daha geniş daha hareketli ve daha doludur.

Ereksiz-Zorunsuz bakışla biyoloji biliminin sınırları özellikle 1859 yılında Charles Darwin'in yayımladığı *Türlerin Kökeni** adlı eserde ortaya koyulan biyolojik evrimin doğal seçim ilkelerine dayandırılır.² Ancak yine de Darwin'in iddialarının sağlamasının yapılabilmesi veya daha doğru anlamlandırılabilmesi için Mendel'in ortaya koyduğu kalıtsal ilkelerin Anglosakson dünyaca tanınmasını ve anlaşılmasını beklemek gerekmiştir.³

Yukarıda kısaca bahsedilen yol ya da yöntemlerden Adcı-Terimci Bakış'a göre etimolojik ve terminolojik belirlenimler ortaya koyulur. Yaygın bilgiye göre biyoloji terimi ilk kez *Jean Baptiste Lamarck* tarafından 1802 yılında kaleme alınan *Hydrogéologie* isimli eserde kullanıldığı iddia edilse de, Lamarck öncesinde bu terimin *Gottfried Reinhold Treviranus* (1802), *Karl Friedrich Burdach* (1800), *Thomas Beddoes* (1799) gibi farklı isimlerce defalarca kullanıldığı görülür. Biyoloji teriminin günümüzdeki anlamıyla ilk kullanımı Michael Christoph Hanow'un 1766 yılında kaleme aldığı eserle gerçekleşir.⁴ Böylelikle, Adcı-

Terimci Bakışla biyoloji biliminin başlangıcı en erken 1766 yılına çekilebilir, çünkü burada bir bilimin tarihine mâl olmuş herhangi bir terimin geçmişteki izinin sürülmesi ve etimolojik bir yöntemle bilgi derlemi oluşturulması kastedilmektedir. Biyoloji terimi örneğinde etimolojik bakışla biyoloji biliminin başlangıcı yaklaşık bir asır daha eskiye götürülebilmektedir.

ARİSTOTELES-İBN SİNÂ HATTINDA BİYOLOJİ

Tarihi bakımından biyoloji bilimine ismi kazınan en meşhur filozof Aristoteles'tir. Biyoloji terimini hiç kullanmamış olmasına rağmen Aristoteles'in ilk biyolog sayılması hem eserlerinin konusu, hem de kuramı itibarıyla. Gerek kendi gözlemleriyle gerek başka gözlemcilerinin gözlemlerini karşılaştırarak eleştirmesiyle metodolojik olarak biyoloji bilimine ciddi katkılar sunmuştur.⁵

Aristoteles, bilginin üç farklı türünden bahseder.*** Buna göre bilgi kuramsal (teorik, nazarı) eylemsel (pratik, amelî) ve üretimsel (poietik, tatbiki) olmak üzere farklılaşır.⁶ Yukarıda giriş bölümünde biyolojinin tarihi ile ilgili öne sürülen 3 farklı bakış da sırasıyla üretimsel, eylemsel ve kuramsal özelliklerin ağır bastığı bakışlar olarak Aristoteles'in bu ayrımından ilham almaktadırlar. Aristoteles'in bu üçlü bilgi çatısını bir örnek üzerinden ele almak daha anlaşılır olacaktır. Söz gelimi bir ev yapmak niyetindeyiz. Evi kafamızda düşünüp hayal ederek kuramsal bir ev tasarlayabiliriz. Bu kuramsal evle ilgili bilgi çoğunlukla bizim zihnimizin sınırlarına tabidir. Eğer teorideki evin planını çizersek ya da bir yazılımda sanal gerçeklik kullanarak evin bir modelini oluşturursak kafamızdaki ev fikrini eyleme dökmüş oluruz. Böylelikle bilgi gösterilebilir ve paylaşılabılır hâle bürünür. Nihayet üçüncü adımda adımda evi doğrudan inşa ederek üretimsel bilgiyi deneyimleriz. Bu aşama hem daha kalıcı izler bırakır -çünkü tecrübeye, deneyime dönüktür- hem de muhtemel sorunlara gerçekçi çözümler bulmayı gerektirir. Evinizi bina edeceğiniz arazide önceden tespit edilememiş bir kaya külesiyle uğraşmak zorunda kalabilirsiniz. İnşaat, türlü sebeplerle aksayıp, yağışın bol olduğu bir mevsime sarkabilir. Ülkemizde sık görüldüğü gibi inşaat malzemelerinin fiyatları artışa geçecek sizi yeniden hesap yapmaya zorlayabilir. Evinizi doğrudan kendiniz inşa ediyorsanız iki tuğlayı kolayca yan yana getirip bir duvar örmenin anlatıldığı kadar basit olmadığını da deneyimleyebilirsiniz. Aslında tıp da dâhil olmak üzere tabiat bilimcilerin çalışmaları -ki burada özellikle canlılar üzerinde çalışan tüm bilimler kastedilmektedir- her üç bilgi türünü kapsayabilir. Bir has-

*24 Kasım 1859'da basılan eserin tam adı *Doğal Seleksiyon Yoluyla Türlerin Kökeni veya Yaşam Mücadelesinde Kayırılan Irkların Korunması Üzerine* şeklindeydi. Ancak 1872 yılında çıkan 6. Basımda eserin ismi *Türlerin Kökeni* olarak kısaltılmıştır.

**Asıl adı *Jean Baptiste Pierre Antoine de Monet, Chevalier de Lamarck* olan ve 1744-1829 yılları arasında yaşamış Fransız doğa bilimcidir.

***Metafizik, ε, (1025b2-1026a32).

talık hakkında eğitim almak, makale, kitap okumak, meslektaşlarla tartışmak; doğrudan hasta ile muhatap olup muayenesini ve tahlillerini yapmak; nihayet başarılı bir tedavi ile hastanın sağlığını geri kazanmasına yardımcı olmak, bir tabibin gün içinde edinebileceği üç farklı bilgi türüne işaret eder. Aristotelesçi bu bakışın bir benzerini bilim tarihi alanında özellikle de biyoloji tarihinde uyarlamak ilginç sonuçlar verebilir. Yukarıda bahsedilen bakışlardan üçüncüsüne göre, biyoloji bilimi -en azından şimdilik- Aristoteles'e kadar geri götürülebilir. Milli Eğitim Bakanlığı biyoloji kitaplarında Aristoteles'ten ilk biyolog olarak bahsediliyor olması biraz da bu bakışın ürünüdür. Ancak unutulmamalıdır ki modern dünya görüşleri, bilimleri ya da tıbbi; kökenlerini antik dünyadan alıyor olsa bile süreç içinde bağlama göre değişmiş ve farklılaşmış bilgi kümeleri ihtiva ederler. Günümüzde icra edilen tıbbın Hippocrates döneminden, biyolojinin de Aristoteles zamanındakinden oldukça farklı olduğunu söylemeye gerek yoktur.

Geçmişe doğru bakıldığında, antik dünyadaki bilimsel ve felsefi bilginin İslam medeniyeti mensuplarınca tevarüs edildiği görülür. Tercüme hareketleri olarak bilinen bilimsel bilgiye sahip çıkma eğilimi bir süre sonra kabuk değiştirerek yeni eserlerin kaleme alınmasına yol açmıştır. Kısaca tercüme eserler telif eserleri tetiklemiştir. Bu hususta itici güç ya da motivasyon kaynağı önce Arap yarımadısından Mezopotamya'ya taşan ardından Asya, Afrika ve nihayet Avrupa kıtalarına yayılan Müslümanların yeni coğrafyalar ve yeni kültürlerle karşılaşarak yeni entelektüel soru(n)lara cevap verme gayretine düşmeleridir. Dolayısıyla belirli kültür havzalarında, belirli asırlarda sergilenen ilmi gayretlerle bu entelektüel birikim canlı tutulmuştur. İslam Medeniyetinde biyoloji alanında yazan en önemli isme geçmeden önce, Muallim-i Evvel olarak da tanınan Aristoteles'ten bahsetmek gerekir. Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri adlı eserinde Diogenes Laertios, Aristoteles'e ait olduğunu iddia ettiği 150'den fazla eser ismi zikrediyorsa da,⁷ günümüzde bunların büyük bir kısmı kaybolmuş, bir kısmının Aristoteles'e ait olmadığı ortaya koyulmuş olduğundan, geriye 32 eser kalmıştır. Tablo 1'de Aristoteles'in eserlerinin Latince ve Türkçe isimleri aynı zamanda eseri Arapçaya tercüme eden mütercim bilgisi yer almaktadır. Ayrıca, İslam Medeniyetinin tartışmasız en meşhur filozofu ve tabibi İbn Sînâ'nın eş-Şifâ adlı eserinde yer alan muadil kitabın ismine de yer verilmiştir.

Tablo 1'e göre, bir sistem felsefesi kurucusu olan Aristoteles'in eserlerine göz atıldığında, toplam 32 eserden 8'inin doğrudan biyoloji ile ilgili olduğu görülür. Diğer eserlerinin içinde muhtelif canlılardan örnekler veriyor ol-

ması bir yana, bu 8 eserin başlık ve içerikleri doğrudan biyolojinin kapsama alanına dahildir. İmmanuel Bekker tarafından derlenip yayınlanan külliyattaki *sayfa sayısı* dikkate alındığında şunlar görülür: Aristoteles'e ait olduğu kesin olan eserlerin toplam sayfa sayısı 685 olup, bunun en az 140 kadarı yani yaklaşık %20,44'ü doğrudan biyoloji ile ilgili metinlerdir. Bu yekûn, Aristoteles'in bir otorite olduğu diğer alanlarla mukayese edilecek olursa, Mantık 88, Metafizik 55, Fizik (Tabiat) 41 sayfada işlendiğinden, karşımızda eser hacmi bakımından bir mantıkçı, metafizikçi ya da doğa felsefecisi Aristoteles'ten ziyade, biyolog Aristoteles olduğu görülür.

Tablo 1'deki verilerden de anlaşılacağı üzere, Aristoteles filozof olduğu kadar biyologdur. Hatta o büyük bir ihtimalle felsefesini biyolojik dünya üzerinde bina etmiştir. Gilbert Simondon'un¹² kısa ve özlü ifadesiyle denebilir ki: *Aristoteles'te biyoloji bilimi vardır; çünkü o, yeryüzünde tüm canlıların var oluşlarını açıklayacak bir büyük teori peşindedir.* Simondon, bunun bir işlev kuramı olduğunu iddia eder. Temelde Aristoteles'in hilomorfik açıklama düzenine dayanan bu ontolojik yapı, en azından Descartes'e atfedilen Kartezyen Dualizme kadar üç aşağı beş yukarı değişmeden kalmıştır. Buna göre canlılardaki form, morphe, nefstir. Nefs ne kadar yetkinse, maddesine yani bedene o kadar etki eder. Aristotelesçi sisteme göre bitkiler yaşayan; hayvanlar hem yaşayan, hem hisseden; insanlar da yaşayan, hisseden ve bilinçle eyleyen nefslere sahiptirler.¹³

Modern Biyoloji'nin teşekkülü çalışmalarında Charles Darwin'in kaleme aldığı Türlerin Kökeni adlı eserin birbirinden kopuk olgular yığını suretinde görülen bilginin, belirli bir potada bir araya gelmesine vesile olduğu da düşünülebilir.² Sonuç itibarıyla, on dokuzuncu yüzyıldaki bilimsel gelişmeler insanın canlıya ve canlılar dünyasına bakışını değiştirmiş, insan-canlı ilişkisi farklı bir boyuta evrilmeye başlamıştır.¹⁴ Biyolojinin üretimsel (poietik, tatbiki) ve eylemsel (pratik, amelî) yönlerindeki tüm gelişmeler bir yana bırakılacak olsa bile, Lamarck, Darwin ve Mendel gibi ürettikleri bilgiyle kuramsal (teorik, nazari) çerçevenin değişmesine katkıda bulunan isimler sayesinde biyoloji on dokuzuncu asırda bambaşka bir veçhete bürünmüştür.¹⁵

İslam Medeniyetinde Aristoteles'in en kapsamlı ve meşhur takipçisi tartışmasız İbn Sînâ'dır. Aristoteles külliyyatının muadilini ondan ilham alarak ve özgün bir biçimde on birinci asır diliyle inşa etmiş, böylece Aristotelesçi felsefeyi diriltmiştir. İbn Sînâ'nın felsefe alanında kaleme aldığı en büyük eseri eş-Şifâ'yı oluşturan kitapların isimleri onun sıkı bir Aristoteles takipçisi

TABLO 1*: Aristoteles eserleri, mütercimler ve İbn Sînâ.

Bekker Kodu	Eserin Latince İsmi	Eserin Türkçe İsmi	Mütercim	İbn Sînâ
1a	Categoriae	Kategoriler	Abdullah b. Mukaffa (ö. 759) İshak b. Huneyn (ö. 910)	El-Makûlât
16a	De Interpretatione	Yorum Üzerine	İshak b. Huneyn	El-İbâre
24a	Analytica Priora	Birincil Çözümlenmeler	Theodorus	El-Kıyas
71a	Analytica Posteriora	İkincil Çözümlenmeler	Ebu Bişr Matta b. Yunus (ö. 940)	El-Burhân
100a	Topica	Topikler	Ebu Osman ed-Dımaşkî (?) İbrahim b. Abdullah	El-Cedel
164a	De Sophisticis Elenchis	Sofistiklerin Çürütülmesi	Yahya b. Adî (ö. 975), İsa b. Zur'a (ö. 1008) İbn Naima el Himsî (X. yy)	Es-Safsata
184a	Physica	Fizik	İshak b. Huneyn	Tabiyyât
268a	De Caelo	Gökyüzü Üzerine	Yahya b. Bitrik (ö. 815)	Es-Semâ ve'l-Âlem
314a	De Generatione et Corruptione	Oluş ve Bozuluş Üzerine	Anonim	El-Kevn ve'l-Fesâd
338a	Meteorologica	Gök Cisimleri Üzerine	Yahya b. Bitrik	El-Âsârü'l Ulviyye
402a	De Anima	Can Üzerine	İshak b. Huneyn	En-Nefs
436a	De Sensu et Sensibilibus	Duyum ve Duyulanan Üzerine	Ebu Bişr Matta b. Yunus	Kitâbu'l-Hiss ve'l-Mahsûs
449b	De Memoria et Reminiscentia	Anı ve Anımsama Üzerine	?	?
453b	De Somno et Vigilia	Uyku ve Uyanma Üzerine	?	?
458a	De Insomniis	Rüyalar Üzerine	?	?
462b	De Divinatione per Somnum	Uykuda İlham Üzerine	?	?
464b	De Longitudine et Brevitate Vitae	Uzun Ömür ve Kısa Ömür Üzerine	?	?
467b	De Juventute et Senectute, De Vita et Morte, De Respiratione	Gençlik ve Yaşlılık Üzerine, Yaşam ve Ölüm Üzerine, Soluma Üzerine	?	?
486a	De Historia Animalium**	Hayvanların Araştırılması Üzerine	Yahya b. Bitrik	Kitâbu'l Hayevân
639a	De Partibus Animalium	Hayvanların Kısımları Üzerine	Yahya b. Bitrik	Kitâbu'l Hayevân
698a	De Motu Animalium	Hayvanların Hareketi Üzerine	Çevrilmemiştir	--
704a	De Incessu Animalium	Hayvanların Gelişimi Üzerine	Çevrilmemiştir	--
715a	De Generatione Animalium	Hayvanların Oluşumu Üzerine	Yahya b. Bitrik	Kitâbu'l Hayevân
859a	Problemata	Sorunlar	?	?
980a	Metaphysica	Metafizik	Anonim	İlahiyyât
1094a	Ethica Nicomachea	Nikomakhos'a Etik	Şamlı Nikolaos	Kitâbu'l Ahlâk
1181a	Magna Moralia	Büyük Etik	?	Kitâbu'l Ahlâk
1214a	Ethica Eudemia	Eudemos'a Etik	?	Kitâbu'l Ahlâk
1252a	Politica	Siyaset	---	Siyâset
1343a	Oeconomica	Ekonomi	---	Tedbiru'l Menzil
1354a	Ars Rhetorica	Retorik	---	Hatabe
1447a	Ars Poetica	Poetika	Ebu Bişr Matta b. Yunus	Şiir

*Tablo 1'deki bilgiler farklı kaynaklardan derlenmiştir.⁸⁻¹¹

**İslam Medeniyetinde, Aristoteles'in De Historia Animalium (on makale), De Generatione Animalium (beş makale) ve nihayet De Partibus Animalium (dört makale) adlı eserleri birleştirilip tek bir kitap olarak Kitâbu'l Hayevân (on dokuz makale) adıyla anılmıştır. Bu birleştirme ve adlandırma; tam olarak kimin ne zaman yaptığı belli değildir.

olduğunun ispatıdır. İbn Sînâ'nın Kitâbu'l-Hayevân'ı yazma amacının Canlıların Oluşumu Üzerine (De Generatione Animalium) kısmını gündem edinmesi olduğu yönünde iddialar da vardır.¹⁶ Öğrencisi Cûzcânî'den

nakledilen bilgilere göre İbn Sînâ eş-Şifâ adlı eserini 1020-1027 yılları arasında kaleme almıştır.¹⁷ İbn Sînâ'nın eserlerine göz atıldığında Aristoteles eserlerinin ne birebir kopyaları ne doğrudan tefsirleri oldukları görülür. İbn Sînâ Aristoteles'i okumuş, anlamış, yeniden yorumlamıştır. Bunu yaparken bazı konuları kısaltmış, bazen yeni konular eklemiş, yalnızca Aristoteles'e bağımlı kalmayıp, başka kaynaklardan da beslenmiştir. Bu yüzden Tablo 1'de isimleri yazan eş-Şifâ külliyyatının kitapları tümüyle orijinal birer teliftirler, tefsir değildirler. İbn Sînâ'nın külliyyatında, aradan geçen on üç asrın Yunancadan Arapçaya çeviri ve yorumların, felsefi ve dini geleneklerin birikimlerinin izleri görülür.

SONUÇ

Biyoloji, ya da dirimbilim, özellikle yirminci ve yirmi birinci yüzyıllara damgasını vurmuş bir bilimdir. *Canlıyı inceleyen bir bilim* olması sebebiyle de konusu, yöntemleri ve kapsamı bakımından diğer tabiat bilimlerinden ayrılmaktadır. Yine aynı sebepten, büyük bir ihtimalle önümüzdeki yıllarda ve asırlarda biyolojinin önemi giderek artacaktır. Bu yüzden biyolojinin tarihine ve felsefesine daha çok rağbet gösterileceği de düşünülebilir. Tarihi bakımdan ele alındığında karşılaşılabilecek ilk grup soru biyolojinin hangi çağda, hangi eylemle, ne zaman bir bilim hüviyetine büründüğüdür. Bu çalışmada, Aristoteles'in bilgiye bakışından ilham alınarak, biyoloji tarihinde üç farklı bakış önerilmiştir. Bu bakışlardan *Ereksiz-Zorunsuz Bakış*, biyoloji bilimini Charles Darwin'in Türlerin Kökeni adlı eserini yayımladığı 1859 yılından başlatırken *Adcı-Terimci Bakış* bunu Carolus Linnaeus'un, *Bibliotheca botanica* adlı

eserinin verildiği 1736 yılına çeker. *İçerikçi-Bağlamcı Bakışa* göre bu bilimin kökleri şimdilik en azından Aristoteles'e yani milattan önce dördüncü asra kadar uzatılabilir. Zira Aristoteles, özellikle hayvanlar üzerinde son derece yerinde gözlemler ve sıklıkla da kabul edilebilir çıkarımlar yaparak, büyük varsayımını yani *theoriasını* inşa eder. Tam da bu bağlamda *Antik doğa felsefesinin biyoloji üzerinde iki bin yıl süren hâkimiyetinin, biyoloji teorilerinin kadim Yunanda ulaştığı olduğu şaşkınlık verici bir gelişmişlik düzeyinin bir göstergesi olduğu* iddiası yeni bir anlama bürünmektedir (Junker, 2021, s. 109). Böylelikle, modern anlamda şekillenmesi on dokuzuncu yüzyıla rastlayan ancak teorilerinin temeli milattan önceki asırlara dayanan kadim bir bilimden bahsediyor olduğumuz anlaşılmalıdır. Türkçede *canlı* diyegelmişimiz *organizmal süreçleri* inceleyen bir bilim dalı olan biyoloji; geçmişteki ve gelecekteki de dâhil olmak üzere topyekûn tüm canlıları çalışıyor olmakla diğer her türlü bilimden tamamen ayrılır. Diğer bir deyişle, biyoloji, bilinmeyen geçmişteki canlılardan başlayarak günümüzdeki canlıları ve muhtemel gelecek canlıları çalıştır bir bilimdir.

Bu kısa çalışmada biyoloji tarihine ve biyoloji felsefesine farklı şekillerde bakma yöntemleri gösterilmiş ve adlandırılmıştır. Biyolojinin Aristoteles'ten başlatılabilecek bir bilim olduğu ya da Aristoteles'in ne ölçüde biyoloji alanında yazdığı eserlerinin sayfa sayısına atıfla gösterilmiştir. İlaveten Aristoteles ve İbn Sînâ arasındaki entelektüel izdüşüme işaret edilmiştir. Bu işaret İbn Sînâ'nın bir kopyacı ya da basit takipçi olmasından ziyade, güncellemeler ve sentezlerle orijinal üretimler yapan bir âlim olduğunun altını çizmektedir.

KAYNAKLAR

1. Kahya E, Öner M. *Biyoloji Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi; 2007.
2. Darwin C. *Türlerin Kökeni*. Birinci Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; 2022. p.720.
3. Mendel GJ. Ueber einige aus künstlicher Befruchtung gewonnenen *Hi-eracium-Bastarde*. *Verh Naturf Ver Brünn*. 1869;(8):26-31.
4. Hanow MC. *Philosophiae Naturalis sive Physicae: Continens Geologia, Biologia, Phytologia Generalis et Dendrologia*. Vol. 3. Halae Magdeburgicae: Officina Libraria Rengeriana; 1766.
5. Ross D. *Aristoteles*. İstanbul: Kılbalcı Yayınları; 2011. p.468.
6. *Aristoteles. Metafizik*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık; 2018. p.480.
7. Laertios D. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. 12. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2023. p.532.
8. Bekker AI. *Aristoteles Latine*. Vol. 3. Berlin: Academia Regia Borussica; 1831.
9. Walzer RR. *Aristütâlis or Aristû*. In: *EI2*. Leiden: Brill; 1986. p.630-3.
10. Kaya M. *Aristo*. In: *İslâm Ansiklopedisi*. TDV; 1991. p.375-8.
11. Gutas D. *İbn Sînâ'nın Mirası*. 3. İstanbul: Klasik Yayınları; 2010. p.368.
12. Simondon G. *Hayvan ve İnsan Üzerine İki Ders*. İstanbul: Norgunk Yayıncılık; 2019. p.71.
13. Nordenskiöld E. *The History of Biology A Survey*. New York: Tudor Publishing; 1936. p.627+xxv.
14. Kahya E, Öner M. *Modern Biyolojinin Doğuşu*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık; 2012. p.226.
15. Mason SF. *Bilimler Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu; 2013. p.596.
16. Gökso A. *Çatışma ve Uzlaştırma Geniliminde İbn Sînâ'nın Biyoloji Projesi*. In: Kaya C, Özdemir Nİ, Aksoy G, editörler. *2 Uluslararası Prof Dr Fuat Sezgin İslâm Bilim Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi; 2023. p.271-6.
17. Kutluer İ. *eş-Şifâ*. In: *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV; 2010. p.131-4.
18. Junker T. *Biyoloji Tarihi Yaşamın Bilimi*. İstanbul: Runik Kitap; 2021. p.124.